

1 תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כג:

משנה דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהן בוררין להן עוד אחד דברי רבי מאיר וחכמים אומרים שני דיינין בוררין להן עוד אחד זה פוסל דיינו של זה זה פוסל דיינו של זה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים אימתי בזמן שמביא עליהן ראיה שהן קרובין או פסולין אבל אם היו כשרין או מומחין מפי בית דין אינו יכול לפוסלן זה פוסל עדין של זה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים אימתי בזמן שמביא עליהן ראיה שהן קרובין או פסולין אבל אם היו כשרין אינו יכול לפוסלן:

זה פוסל דיינו כו': כל כמיניה דפסיל דייני אמר רבי יוחנן בערכאות שבסוריא שנו אבל מומחין לא הא מדקתני סיפא וחכמים אומרים אימתי בזמן שמביא ראיה שהן קרובין או פסולין אבל אם היו כשרין או מומחין מפי בית דין אינו יכול לפוסלן מכלל דרבי מאיר מומחין נמי קאמר הכי קאמר אבל אם היו כשרין נעשו כמומחין מפי בית דין ואינו יכול לפוסלן

2 רש"י שם

בערכאות שבסוריא - שלא היו בקיין בדין תורה, הלכך אפילו לזה מצי מעכב:

3 חזון איש סנהדרין טו:ד

יש עוד המחאה של אנשים שלא למדו פלל תורה והם ידועו כפי משפט בני אדם בשלם והוא במקום שאין צניעות גמיר כלל ושלא יבאו בערכאות תקנת הציבור כן וכל זה מצוה צחצוח הרשעים שהביא ב"י סי' ח' והרשב"א הזכיר דהיינו ערכאות שבסוריא, ומשמע קלה דדיין שבסוריא שהזכירו בגמ' אינו דן כלל צדיקי התורה, ובגמ' משמע דהוא דיין צדיקי התורה חלה שהוא פסול מפני מיעוט ידיעתו בתורה ועלול לטעות, [שהרי זכ"ל וזכ"ל צדיקי תורה קיימין ואמרו חכמים דאם ציר מערכאות של סוריא אינו יכול לפוסלו כיון שהמחוס הציבור עליהם אלמלא דהוא דן ד"ת], ואפשר דהרשב"א למד מה דמה שהמחוס רבים עליהם מהני, וא"כ אף אם אינו יודע כלל דיני התורה נמי, כיון שהוא תקנת הציבור. ואע"ג דליכא צניעות דין שידין ע"פ משפטי התורה ומוכרחים להמנות בעל שכל לפי מוסרי האדם, אינם רשאים לקבל עליהם חקי עמים או לחוקק חקים, שהשופט כל דין שלפניו לפי הנראה אליו זהו בכלל פשרה ואין ניכר הדבר שטוב מקור מים חיים לחצוב צורות נשורים, אבל אם יסכימו על חוקים הרי הם מחללים את התורה ועל זה נאמר אשר תשים לפניכם ולא לפני הדיוטות וכדאיתא בס"י כ"ו. ואין נפקותא בין זה לפני אינם ישראלים, ובין ישראל ששופט ע"פ חקים צדקים, ועוד הדבר יותר מגונה שהמירו את משפטי התורה על משפטי ההבל, ואם יסכימו בני העיר על זה אין בהם כח נמש ואם יכופו על זה משפטם גלגולתא ועושה ומרימים יד בתורה משה.

חשן המשפט קרליץ, אברהם ישעיהו בן שמריהו יוסף עמוד מס 368הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

4 שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן טה

שאלה: בהיות וידוע שלפי דין תורה אין הבנות יורשות את אביהן במקום שיש בנים, וזאת בניגוד לחוק המדינה שעל פיו דנים בבתי המשפט החילוניים שהבנות יורשות בשוה עם הבנים, האם מותר לפי ההלכה לבנות לתבוע חלקן בירושה בבית משפט חילוני, ולקבל צו ירושה בהתאם לחוק, בהסתמך על מאמר חז"ל דינא דמלכותא דינא?

תשובה: הנה בעיקר מה שאמרו חז"ל (בנדרים כ"ח ע"א ובבא קמא ק"ג ע"ב) דינא דמלכותא דינא, דעת רבים מגדולי הפוסקים שזהו רק בדברים שיש בהם תועלת למלכות עצמה, כגון בעניני מסים וארנוניות וכדומה, אבל בדברים שבין אדם לחבירו לא נאמר כלל זה. והמקור לזה במסכת גיטין (דף י' ע"ב) במשנה, כל השטרות העולם בערכאות של גוים, אף על פי שחותמיהם גוים, כשרים, חוץ מגיטי נשים. ובגמרא הקשו, בשלמא שטרי מוכר כשרים, משום שמשתת מתן מעות מהקונה למוכר קנה, שהרי

אמנם בחידושי הרמב"ן (בבא בתרא נ"ה ע"א) הביא שיטת הרמב"ם הנ"ל, ודחאה, והעלה שגם בדברים שאין בהם תועלת למלכות, יש לומר בהם דינא דמלכותא דינא, כל היכא דאיכא הורמנא דמלכא. ע"ש. וכן דעת הרשב"א בחידושו לגיטין (דף י' ע"ב). וכן פסק עוד בשו"ת הרשב"א (חלק ג' סוף סימן ס"ג, וחלק ה' סימן קצ"ח) + בדעת הרשב"א איכא עקולי ופשורי, שאף על פי שבחידושי הרשב"א לגיטין (י' ע"ב) דחה שיטת הרמב"ם, וכן פסק בתשובות הנ"ל, מכל מקום בתשובת הרשב"א חלק ב' (סימן ב') כתב, ומה שטען ששטר הרשאה כשר משום דינא דמלכותא דינא, אף על פי שיש מקצת מהגדולים שסוברים כן, מכל מקום אין דעתי נוטה לזה, אלא כלישנא בתרא שמתרץ חוץ מכגיטי נשים. וכן דעת הרי"ף. ע"כ. והעתיק תשובה זו מרן הבית יוסף בחשן משפט (סימן ס"ח מחודש ח'). וכבר העירו האחרונים על סתירת דברי הרשב"א בזה. עיין בהגהות דרישה ופרישה ריש סימן ס"ח, ובערך השלחן שם סק"ו. וצ"ע. + וכן הסכימו המאירי והר"ן גיטין שם. וכן דעת הרא"ש בפסקיו שם. וראה עוד בשו"ת התשב"ץ חלק א' (סימן קנ"ח), ובשו"ת הריב"ש (סימן קמ"ב ור"ג). ובספר ים של שלמה (גיטין פרק א' סימן כ"ב). ובשו"ת נחפה בכסף ח"ב (חלק חו"מ סי' ב, דף נ"ב ע"ב). וכן פסק הרמ"א בהגה חשן משפט (סימן ס"ח סעיף א') כדעת הרמב"ן וסיעתו. אלא שאנו אין לנו אלא דברי הרי"ף והרמב"ם וסיעתם ומרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו ופסקיו לכל אשר יאמר כי הוא זה. (וראה בשו"ת הרשב"ץ חלק א' סוף סימן ס"ב, שבכל מקום שמתנהגים על פי פסקי הרמב"ם יש לפסול שטר מודעא שנעשה בערכאות של גוים, כיון שאין בזה תועלת למלכות. ע"ש). אולם הדבר ברור שגם לדעת הרמב"ן וסיעתו, זהו רק בדינים שאינם סותרים את דיני התורה שלנו, וכמו שכתב המאירי (בבא קמא קי"ג ע"ב סוף עמוד שכ"א): כל מה שביארנו בדין המלכות שאצלינו הוא דין גמור, זהו בחוקים שחקק לתועלת שלו או לתועלת נכסיו וכו', ואסור לגזלו או לעבור על מה שתיקן, שכך ראוי לו מצד מלכותו, וכמו שאמרו (בסנהדרין כ' ע"ב) כל האמור בפרשת מלך, מלך מותר בו, וזהו שאמרו דינא דמלכותא דינא, ולא אמרו דינא דמלכא, כלומר דוקא דינים הראויים לו מצד המלכות, אבל מה שמחדש חוקים ודינים שהאומות מחזיקות בהם מכח תורת ספריהם ונימוסי חכמיהם הקדומים, כנגד הדינים שלנו, אינם בכלל זה, שאם כן כל דיני ישראל בטלים הם, וכגון מה שהגוים מוציאים ממון על פי עד אחד וכו'. עכת"ד. ומכל שכן בדיני ירושות, וכמו שאמרו בבבא בתרא (קט"ו ע"ב) כל האומר תירש הבית אפילו עם בת הבן, אפילו הוא נשיא שבישראל אין שומעים לו, שאינם אלא מעשה צדוקים. צא ולמד ממה שכתב בתשובת הרשב"א שהובאה בבית יוסף חשן משפט (סימן כ"ו), אודות מה שנשאל, בדבר מי שמתה בתו הנשואה, ותבע את חתנו בערכאות להחזיר לו הנדוניא של בתו, בטענה שאף על פי שבדיני ישראל הבעל יורש את אשתו, מכל מקום כיון שהכל יודעים שבמקום ההוא נוהגים לדון בדיני עכו"ם, כל הנושא אשה כאילו התנה במפורש להחזיר הנדוניא. והשיב, שחלילה לנהוג כמשפטי הגוים, ואפילו שני הצדדים מסכימים לכך, שהרי על זה הזהירה התורה, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ולא לפני עכו"ם (גיטין פ"ח ע"ב), וכל הסומך לומר שהדבר מותר משום דקיימא לן דינא דמלכותא דינא, הרי הוא טועה, וגזלן הוא, וחס וחלילה לעם קדוש ללכת בדרכי הגוים ומשפטיהם, ועושה אלה מפיל חומות התורה והדת, ועתה אם יוסיפו לחטוא לעקור דיני נחלות של תורתנו הקדושה ולסמוך על משענת קנה רצוף בטענה זו, הרי הם כאילו עוקרים כל דיני התורה השלימה, לאמר מה לנו לספרי הקדוש שחיברו לנו רבינו הקדוש ולאחריו רבותינו האמוראים רבינא ורב אשי, וילמדו את בניהם דיני העכו"ם, ויבנו להם במות בבית מדרשי העכו"ם, חלילה, לא תהא כזאת בישראל, פן תחגור התורה שק עליהם. ע"כ. וכן פסק הרמ"א בהגה חשן משפט (סימן שס"ט סעיף י"א), והוסיף: משום דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא על כל פנים לתקנת בני המדינה, אבל לא שידונו בדיני עכו"ם, שאם כן בטלו כל דיני ישראל. והעיר הסמ"ע, שבדרכי משה הביא לשון הרשב"א קצת בסגנון אחר: דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא במה שהוא מדיני המלוכה, אבל דינים שדנים בערכאות, אין אלו ממשפטי המלוכה, אלא הערכאות דנים כן מעצמם כמו שמצאו בספרי שופטיהם. ואם אין אתה אומר כן בטלת ח"ו כל דיני ישראל. והוסיף הסמ"ע, שאפילו אם גזר המלך בפירוש ללכת אחר דיני הערכאות אין על דייני ישראל לשמוע לו, כיון שאינם מחוקי המלוכה. ע"ש. זו לשון רבי מרדכי יפה בספר הלבוש (שם סעיף י"א), שלא אמרו דינא דמלכותא דינא אלא בדבר שיש לו הנאה למלך או שהוא לתיקון בני מדינתו בעניני משא ומתן שביניהם, אבל בשאר דינים המפורשים אצלינו, כגון שהם מכשרים עד אחד וקרוב ואשה ופסול, ואפילו אב על בנו ואח על אחיו, כולם כשרים בדיניהם, פשוט מאוד שאנו לא נדון כמותם, אם כן

ועינא דשפיר חזי בשו"ת מהרשד"ם (חלק אבן העזר סימן קל"א), שהעלה שאיסור חמור הוא ללכת לדון בערכאות של גוים, ובפרט בדיני נחלות וירושות שדתיים שונות מדין התורה הקדושה. ונדוע מה שכתב הרמב"ם (בפרק כ"ו מהלכות סנהדרין הלכה ז'): כל הדין בדיני עכו"ם ובערכאות שלהם, אף על פי שהיו דיניהם כדיני ישראל, הרי זה רשע, וכאילו חירף וגידף והרים יד בתורת משה רבינו, שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ולא לפני עכו"ם. (וכן פסק מרן בשלחן ערוך חשן משפט סימן כ"ו סעיף א'). ונוסף על כך יש הסכמה בחרם גמור בכל אלות הברית מכל גאוני ישראל, רבני צפת ורבני קושטא ורבני סאלוניקי, לבל יהיין שום בר ישראל לתבוע בערכאות בדיני ירושות וכתובה. עכת"ד. וכן כתב בשו"ת דברי ריבות (סימן קכ"ב). ע"ש. ועיין עוד בשו"ת הרשב"ץ חלק ב' (סימן ר"צ) שכתב, דבר ברור הוא שאסור לדון בערכאות של גוים אפילו בדין שדיניהם כדינו, והוא איסור תורה, כמבואר בגיטין (פ"ח ע"ב) לפניהם ולא לפני עכו"ם. ואפילו קבלו עליהם שני בעלי הדין אסור להם לדון בערכאות שלהם כלל, וכמו שכתב הרמב"ן (ריש פרשת משפטים). ואף תינוקות של בית רבן יודעים מה שפירש רש"י (ר"פ משפטים), שאפילו אם ידעת בדין אחד שהערכאות דנים כדיני ישראל אל תביאהו אליהם, שכל המביא דיני ישראל לפני עכו"ם מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה שלהם להחשיבם, שנאמר כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים, כשאויבינו פלילים הוא עדות לעילוי יראתם. וכל זה הוא אפילו כשדיניהם כדינו, אבל כשדיניהם אינו כדינו הדבר פשוט שהדין לפניהם הרי הוא גולן ופסול לעדות, ואם קידש אשה באותו ממון שנטל בדיניהם אינה מקודשת, וכאילו חירף וגידף והרים יד בתורת משה רבינו. וכמו שכתב הרמב"ם (הנ"ל). עכת"ד. וראה עוד בשו"ת מכתם לדוד פארדו (סימן ל"ו), ובשו"ת יוסף אומץ (סימן ה'), ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (חלק חשן משפט סימן קי"ד), ובשו"ת דברי חיים חלק ב' (חלק חשן משפט סימן ג'), ובשו"ת ברכת יוסף (חלק חשן משפט סימן כ"ב). ע"ש.

גם היום ראינו למרן החיד"א בספר טוב עין (סימן י"ז אות ד'), שנשאל אודות מי שרצה לדון בערכאות בדיני ירושה, ובא בטענה של דינא דמלכותא דינא. והשיב, שומו שמים על זאת, שהרי פסק הרשב"א בתשובה, שאין הלכה זו שייכת בדיני ירושות ונחלות, גם בלאו הכי לא שייך לומר דינא דמלכותא דינא אלא כשהמלך גוזר על כל בני מדינתו וכופה עליהם לקיים גזירתו, ואם לא יקיימו ריב לו עמהם, מה שאין כן בנידון דידן שבודאי אין המלכות מקפדת אם נדון כפי חוקי תורתנו. וכן כתב הבית יוסף בחשן משפט (סוף סימן שס"ט) בשם רבינו יעקב ישראל, שכל שאין המלכות מקפדת ומכריחה לדון על פי חוקיהם, אין דיניהם דין אצלינו, ולא שייך בזה דינא דמלכותא דינא. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת הרשב"ץ חלק ב' סימן ר"צ הנ"ל). עכת"ד. והגאון רבי חיים פלאגי' בשו"ת חקקי לב חלק ב' (חלק חשן משפט סימן א' דף ד' ע"ב) האריך בחומרת האיסור לדון לפני ערכאות, והעלה שאפילו צוה עליו אביו לדון בערכאות, לא ישמע לו, שהרי הוא כאומר לו לעבור על דברי תורה. וראה עוד בספרו חקות החיים (סימן א דף ד' ע"ב והלאה) ע"ש. ובאמת שאפילו במקום שנהגו להתדיין בזה אצל הערכאות, מנהג כזה אותיות גהנם הוא. ואין לסמוך עליו כלל, וכמו שאמרו במסכת ראש השנה (דף טו ע"ב) כי נהגו במקום איסורא מי שבקינן להו. וכן כתב בספר אחר משפט (סימן כ"ו). ע"ש. וראה עוד בשו"ת כפי אהרן עזריאל (חלק חשן משפט סימן י"ד), ובשו"ת רב פעלים חלק ב' (חלק אבן העזר סימן ט"ז). ע"ש +ודע כי אף על פי שהסמכות החוקית כיום מטעם הממשלה לדון בדיני ממונות ונחלות היא לבתי המשפט החילוניים, והשופטים שם יהודים הם, עם כל זה ברור כי לפי דין תורתנו הקדושה התובע את חברו בבתי המשפט שלהם גדול עונו מנשוא, והוא בכלל מה שפסקו הרמב"ם (בפרק כ"ו מהלכות סנהדרין הלכה ז'), והטור והשלחן ערוך חשן משפט (סימן כ"ו סעיף א'): שכל הדין בערכאות שלהם הרי זה רשע וכאילו חירף וגידף והרים יד בתורת משה רבינו. כי מלבד שהשופטים אינם יודעים כלל בדיני התורה לשפוט בין איש לרעהו על פי החשן משפט והפוסקים, וכבר אמרו חז"ל (גיטין פ"ח ע"ב): לפניהם, ולא לפני עכו"ם, ולא לפני הדיוטות, ועוד שהדבר ידוע ומפורסם שהם דנים על פי חקות העכו"ם, וגם מכשירים לעדות עד אחד וקרוב ואשה ופסול, ורבים מהם בעצמם פסולים לדון לפי ההלכה. ולא אכחד כי שמעתי דיבת רבים התועים מדרך השכל המתחכמים לומר שמכיון שכעת השופטים יהודים, והממשלה העניקה להם סמכות לדון ולשפוט בדיני ממונות וירושות, דינא דמלכותא דינא, וחושבים שהתורה הרצועה להתדיין בפניהם. אולם הבל יפצה פיהם. ולו חכמו ישכילו זאת, שאדרבה היא הנותנת לחומרת הדבר, שהואיל והשופטים יהודים הם ומושבעים מהר סיני לשפוט על פי התורה (אם בכלל ראויים הם לדון ולשפוט), ואילו הם עזבו מקור מים חיים, התלמוד והפוסקים, לחצוב להם בורות נשברים אשר לא יכילו המים, ודנים על פי חקות הגוים ושופטיהם וספרי החוקים שלהם, הרי המכשלה גדולה שבעתיים מאשר להתדיין בפני שופטים גוים אשר לא נצטוו מעולם לדון על פי התורה שלנו, שאף על פי שבני נח נצטוו על הדינים, (וראה בדברי הרמב"ם סוף פרק ט' מהלכות מלכים, ובדברי הרמב"ן פרשת וישלח בענין שכס), מכל מקום יכולים לדון לפי שכל אנושי ולפי ראות עיניהם, ואינם חייבים לדון בדיני התורה לפרטיהם, וכמו שמוכח מדברי הרמב"ם (הלכות נחלות פרק ו' הלכה ט'). וכן העלה הגאון הנצי"ב בספר העמק שאלה (סימן ב' אות ג'). ע"ש. וראה עוד בשו"ת חלקת יואב (מהדורא תנינא סוף סימן י"ד). ואף על פי כן איסור חמור ביותר לישראל לדון אצלם, קל וחומר לשופטים יהודים כאלה, שהם מזהירים ומושבעים מהר סיני לדון רק על פי התורה, והם פנו עורף אליה, ותחת לשפוט על פי חוקי התורה, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, דנים הם על פי חוקי העותומני והמנדטורי, בבחינת ושפחה כי תירש גבירתה, וילכו אחרי ההבל וההבל, ועל ידי כך מייקרים ומחשיבים את משפטי הגוים עובדי אלילים, ונותנים כבוד ועילוי

וכן בקודש חזיתיה להגאון אביר הרועים מהרצ"פ פראנק זצ"ל, בתשובה שהשיב לעורך דין דתי אחד, אשר השתומם לשמוע שרבה של ירושלים דן את בתי המשפט החילוניים במדינת ישראל לערכאות, וכתב בין השאר: שכאשר נתבונן בטעם האיסור לדון בערכאות של גוים, שהוא מפני שהדן בפניהם הוא מייקר שם אליליהם להחשיבם, שנאמר ואויבינו פלילים, שכשאויבינו פלילים זהו עדות לעילוי יראתם, כמו שפירש רש"י בפרשת משפטים. ולפיכך הדן בפניהם הרי זה רשע וכאילו חירף גידף והרים יד בתורת משה, כדברי הרמב"ם והשלחן ערוך, ואם כן מטעם זה עצמו גם יהודי ששופט על פי חוקותיהם, בודאי שהוא גרוע יותר מגוי, שהגוי לא נצטווה לשפוט דוקא על פי דת ישראל, אבל יהודי זה שמצווה לדון על פי התורה, והוא מתנכר אליה דן על פי המגילה של העותומנים ושאר חוקי אומות העולם, שעליהם נאמר יוצר עמל עלי חוק, יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשעו, הרי הוא רשע ומרים יד בתורת משה, וכדברי הרשב"א הרי הוא הורס חומות הדת ועוקר ממנה שורש וענף והתורה מידו תבקש, והוא הדין למי שהולך להתדיין בפניו. וצר לנו מאוד שחוקים אלה אימצה הממשלה וכן הכנסת, לדון בהם במדינת ישראל, ואין לך עלבון לתורה ולנושאי דגלה יותר מזה, אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, מהרה יבוא האדון אל ביתו וישיב שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה. (התשובה הנ"ל נדפסה במילואה בחוברת בשעריר ירושלים, חודש שבט תשל"ל. וכן בשו"ת ציץ אליעזר חלק י"ב סימן פ"ב, ובקובץ משואה לדור עמוד קי"ד). גם הגאון מופת הדור החזון איש זצ"ל (סנהדרין סימן ט"ו אות ד') כתב: שהדבר ברור שאין שום נפקא מינה בין הדן בפני עכו"ם, לבין הבא לדון אצל שופט יהודי הדן על פי חוקים זרים שבדו אומות העולם, ואדרבה הדבר יותר מגונה ששופטים יהודים המירו את משפטי ה' ותורתו הקדושה למשפטי ההבל של הגוים, ואפילו אם יסכימו כל בני העיר על זה, אין שום ממש בהסכמתם, (עיין רמב"ן ריש פרשת משפטים), ומשפטם חמס עושק וגזל, ומרימים יד בתורת משה. (וכן הובא בספר אז נדברו חלק ג' עמוד ק"ס. וע"ש). והגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל, מרא דארעא דישראל, כתב (במאמר שהובא בספר התורה והמדינה כרך ז' עמודים ט' - י'), שכעת כאשר עם ישראל שוכן בארצו, ולדאבון לבנו הוא דן על פי חוקים זרים, הדבר חמור אלף פעמים יותר מיחיד או קהלה בישראל שהולכים לדון בערכאות של גוים, כי המבלי אין אלקים בישראל וכו' ח"ו. ומוכח מדברי הרשב"ץ (חלק ב' סימן ר"צ), שגם הדנים בערכאות של מוסלמים שאינם עובדי עבודה זרה, הרי הם בכלל מה שאמרו לפניהם ולא לפני עכו"ם, שכיון שאינם מכירים בחוקי התורה, וטוענים שכבר פקע תוקף דת משה, ולכן דנים הם על פי משפטי נביאי השקר שלהם, ההולך לדון בפניהם הרי הוא כבועט בתורת אלקים חיים כפי שקבלנו מדורו דורות עד משה רבינו, ותוצאות מצב מחפיר ומביש זה מי ישורן וכו'. עכת"ד. וכן האריך בזה הגאון רבי יחזקאל סרנא באגרת שנדפסה בקובץ אחר תאסף (עמוד תש"ה). ע"ש. וכבר אמרו חז"ל (שבת קל"ט ע"א) כל פורענות הבאה על ישראל צא ובדוק בשופטי ישראל וכו'. ע"ש. ואנו רואים לצערינו כמה קשה המצב הבטחוני והכלכלי כיום, שאין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו. עד יערה עלינו רוח ממרום, ומלאה הארץ דעה את ה'.

בסיכום: לפי ההלכה על פי תורתנו הקדושה אשר היא חיינו ואורך ימינו, ודבריה נר לרגלינו ואור לנתיבותינו, אסור בהחלט לדון בדיני ירושות ונחלות וכן בדיני ממונות אלא על פי התורה שהיא נצחית ולא תשתנה בשום זמן ח"ו, שנאמר והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת. (וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פרק ז' הלכה ז'). ולכן איסור חמור הוא להתדיין בכל הדינים האלה בפני ערכאות ששופטים לפי חוקות הגוים, אשר עליהם נאמר ומשפטים בל ידעום. ואין כל הבדל בזה בין כשהשופטים גוים, לבין כשהשופטים יהודים הדנים על פי חוקות הגוים, שלא כדין התורה. ואם הבנים רוצים לוותר מחלקם לטובת הבנות כדי שיטלו עמהם בירושה, יגשו אל בית הדין הרבני אשר בשער מקומם, ויקנו מידם בקנין גמור ושלם, או באגב, (כגון מטבע שאינו נקנה בחליפין), באופן המועיל על פי דין תורה. וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום.